שָׁם מוֹשֵׁב סֵמֶל הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה – צלם עבודה זרה שהעמידו ישראל בבית המקדש כדי להקניא את הקב"ה ולהרגיזו (תרגום יונתן ורש"י על הפסוק שם).

שֶׁהָיוּ פּוֹרְעִין עַצְמָן וְהָיוּ מַתְרִיזִין כְּלַפֵּי מַטָּה – שהיו מגלים את אחוריהם ומתריזים רעי, וכיוונו בכך לשם גנאי (רש"י סוכה נג, ב וקידושין עב, ב). ויש שכתב, שקשה לפרש את הדברים כפשוטם שביזו עד כדי כך את המקדש, אלא 'פורעין עצמן' - פירושו שגילו את חטאתם וקלונם, ו'מתריזין' - פירושו שלכללו עצמם בחטאים ועוונות (נחלת יעקב [לבעל נתיבות המשפט]).

מִיכָאֵל סָרְחָה אוּמָּתֶךָ – שהמלאך מיכאל הוא השר של ישראל, כמו שנאמר (דניאל י, כא) 'מיכאל שרכם' (מהרש"א). אך אין פירושו שמיכאל הוא השר המושל על ישראל כמו שיש שר ממונה על כל אומה, שכן ישראל נתונים תחת שלטון הקב"ה בלבד, ומיכאל הוא רק שר משרת המליץ ומבקש רחמים עליהם (רמב"ן ויקרא יח, כה; הגהות יעב"ץ). ויש שביאר, שאף שאין לישראל שר למעלה, אך בזמן שאין עושים רצונו של מקום, נקרא מיכאל שר ישראל, שאז אין הקב"ה מיחסם אליו, ולכן אמר לו 'סרחה אומתך' (בן יהוידע).

לְבוּשׁ הַבַּדִּים – הוא גבריאל (רש"י, ראה דניאל ח, טז ומהרז"ו על בראשית רבה כא, ה), שהוא 'שר של אש' - המלאך הממונה על האש [כמבואר בפסחים (קיח, א) ולעיל (כא, ב)] (מהרש"א).

מֵאֲחוֹרֵי הַפָּרְגּוֹד – המחיצה שבין השכינה לצבא מרום (רש"י ב"מ נט, א).

וּמַחְיוּהוּ שִׁיתִּין פּוּלְסֵי דְנוּרָא – הטעם במנין מלקות זה, שכשם שבבית דין של מטה מנין המלקות הוא פי שלש מהגיל בו נעשה אדם בר עונשין בבית דין של מטה [-שלש עשרה], כך מנין המלקות בבית דין של מעלה הוא פי שלש מהגיל בו נעשה אדם בר עונשין בבית דין של מעלה [-עשרים] (דעת זקנים בראשית יט, א, בשם ר"י החסיד; מהרש"א ב"מ פה, ב).

ואף שאין למלאכים יצר הרע, מכל מקום שייכת אצלם טעות, שלפעמים אינם מכוונים אל האמת, ונענשים אפילו על שוגג ואף כשכוונתם לטובה, שכפי חכמתם היתירה יש להם לדקדק יותר במעשיהם (ע"פ ספר חסידים [מהדו' מקיצי נרדמים] תתרד, רבנו בחיי בראשית ג, ו, ואור החיים בראשית א, א).

אִי לָא עֲבַדְתְּ וְכוּ' אִי עֲבַדְתְּ וְכוּ' – שבצבא השמים ישנם סנגורים המלמדים זכות ומקטרגים המלמדים חובה, הסנגורים טענו כנגדו שלא היה לו ליטול כלל את הגחלים, והמקטרגים טענו כנגדו שהיה לו ליטול את הגחלים בעצמו, ונמצא שכל צבא השמים הסכימו שיש להוציאו מאחורי הפרגוד (מהרש"א).

אַמַּאי לָא עֲבַדְתְּ כְּדַפְקָדוּךְ, שהיה לך ליטול את הגחלים בעצמך, ואילו אתה אמרת אל הכרוב שיתנם לך, והצטננו על ידי טלטולם מיד ליד (רש"י, רבינו אליקים). וגבריאל עשה זאת בכוונה כדי שיצטננו הגחלים ולא יכלו את ישראל לגמרי (רש"י יחזקאל י, ב ומהרש"א), לפי שהוא מלאך המהפך בזכות ישראל [כמבואר בגמ' (פסחים קיח, א וסנהדרין מד, ב)] (מהרש"א). ואף לאחר שקיבל את הגחלים לידיו, המתין שש שנים עד שזרקן, כדי שיתעממו בידו, שהרי נבואה זו נאמרה בשנה הששית לגלות יהויכין, והעיר חרבה בשנת אחת עשרה (רש"י יחזקאל שם, ובמדרש רבה ויקרא כו, ח אמרו, שהמתין משום שהיה סבור שישראל יעשו תשובה).

אִיְיתוּהּ לְדוּבְיֵאל שָׂרָא דְּפַרְסָאֵי, ונקרא כך, משום שהפרסיים דומים לדוב, וכמבואר במגילה (יא, א) שאוכלים ושותים כדוב, ומסורבלים בשר כדוב, ומגדלים שער כדוב, ואין להם מנוחה כדוב (מהרש"א).

כְּתִיבוּ לִי רַבָּנָן בְּאַכְרָזָא כְּתִיבוּ לֵיהּ, ולדעת הסוברים שתלמידי חכמים פטורים ממס זה [ראה שו"ע (יו"ד רמג, ב)], יש לפרש שכתבו לו שיתנו הציבור עבור תלמידי החכמים (תוספת יום הכיפורים).

שָׁוֶא לָכֶם מַשְׁכִּימֵי קוּם מְאַחֲרֵי שֶׁבֶת אוֹכְלֵי לֶחֶם הָעֲצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא – לחינם יגעים בעלי אומנות המשכימים ומאחרים לשבת עבור מלאכתם, ואוכלים לחם בעצב וביגיעה, כי כן יתן הקב"ה מזונות ופרנסה למנדד שינה בשבילו. ומאחר וזכות תלמידי החכמים גדולה כל כך, שהמקרא משבחם שאף נשותיהם מנדדות שינה מעיניהן, אינו מן הראוי שימסרו בידי האומות (רש"י). ויש שכתב, שאין לפרש את הפסוק על בעלי אומניות, שאינם שייכים לעניננו, אלא הפירוש הוא, שוא לכם אומות העולם הרוצים לשעבד בישראל, שהרי משכימים ומעריבים הם לעסוק בתורה ומנדדים שינה מעיניהם (ריטב"א בשם ר"י). ועוד יש לפרש, שוא לכם שרי מעלה המשכימים ומעריבים לקטרג על ישראל, וכי יגזור הקב"ה רעה על המנדדים שינה מעיניהם לעסוק בתורה (ריטב"א).

אֵלּוּ נְשׁוֹתֵיהֶן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁמְּנַדְּדוֹת שֵׁינָה בָּעוֹלָם הַזֶּה וְכוּ' – שממתינות לבעליהן עד שיבואו מבית המדרש (רבינו אליקים, ע"פ ברכות יז, א), וכל שכן תלמידי חכמים עצמם, שעין לא ראתה שכרם (תוספת יום הכיפורים, ראה ברכות לד, ב וב"ב י, א).

בְּכָל אֲשֶׁר הִתְעַנֶּה אָבִי וכְתִיב בֵּיהּ וְכוּ' רָעֵב וְעָיֵף וְצָמָא בַּמִּדְבָּר, עָיֵף מִמַּאי, ואין לומר שהעינוי הוא רק מהרעב והצמא, כי לשון 'בכל אשר התענה' משמע שבא לרבות גם את העייפות (תוספת יום הכיפורים).

לָאו מֵרַחִיצָה, שאם הכוונה מחולשת הדרך, היה לו לומר שהיה עיף 'מן המדבר' ולא 'במדבר' (רוב דגן).

וְדִילְמָא מִנְּעִילַת הַסַּנְדָּל, שבאותו הזמן כשברח דוד מפני אבשלום, נאמר עליו (שמואל ב טו, ל) 'והוא הולך יחף' [כמובא בגמ' להלן]. ואף שהעם שהלכו עמו [ובכללם אביתר הכהן], לא הוכרחו להיות יחפים כמוהו [בניגוד לרעב וצמא בהם הוכרחו להתענות עמו בשל היותם במדבר], מכל מקום מפני כבודו של דוד התענו עמו [ולכן אמר לו שלמה 'כי התענית בכל אשר התענה אבי'] (שפת אמת).

וְדִילְמָא מִשְׁתָּיָה – שמא 'נפש עייפה' פירושו ממחסור בשתיה, ולא ממחסור ברחיצה. ואם כן, אף שאין לפרש כך את ה'ועיף' בפסוק לעיל, שהרי נאמר שם כבר 'וצמא', מכל מקום כיון שלא מצאנו במקרא ש'עייפות' פירושה מרחיצה, חזרה הקושיא למקומה – מנין ש'ועיף' פירושו מרחיצה ולא מנעילת הסנדל (ר"ן על הרי"ף א, ב, שיח יצחק, ומיושבת קושיית התוס' ישנים).

יָחֵף מִמַּאי לָאו מִנְּעִילַת הַסַּנְדָּל, שכאן אין לפרש 'יחף' מרכיבת הסוס, לפי שישעיהו לא היה רגיל בכך, ו'יחף' לגביו הוא רק מנעילת הסנדל (רש"י). ויש שפירשו, שכיון שהצטוה 'ונעלך תחלוץ מעל רגליך', ונאמר 'ויעש כן', בודאי 'יחף' הכוונה שחלץ מנעליו (תוס' ישנים). [אולם יש שכתב שאין מכך ראיה, משום שניתן לפרש שקיום הציווי של חליצת הנעל היה בכך ש'הלך ערום' – מבגדים וממנעלים, ואילו 'יחף' הוא מרכיבת הסוס, ורק משום שלא היה רגיל ברכיבת סוסים, מוכח ש'יחף' הוא מנעילת הסנדל (תוספת יום הכיפורים, בביאור דעת רש"י)].

המשך במילואים עמ' 118